Folkloras XX a. lietuvių kompozitorių baletuose: “Eglė žalčių karalienė” ir “Paskutinės pagonių apeigos”

- Vienas žymus mokslininkas yra pasakęs, kad šokis yra didingiausias, labiausiai jaudinantis ir pats gražiausias iš visų menų, nes tai nėra gyvenimo atspindys ar jo abstrakcija, tai pats gyvenimas.

- Iš tiesų šokis yra vienas paveikiausių menų, nes jame susipina muzika ir plastika, neapčiuopiamas polėkis ir vizuali jausmo išraiška.

- Viena iš estetiškiausių šokio formų – baletas, o bene iš labiausiai emocingų – nacionaliniai šokiai, ne kažkada specialiai sukurti didžiajai scenai, bet kilę iš giluminių žmogaus impulsų ir perduodami iš kartos į kartą.

- Norint aptarti folklorą XX a. lietuvių kompozitorių kūryboje pirmiausiai reikia išsiaiškinti:
- Kas yra folkloras?
- Kas yra baletas?
- Kaip folkloras gali būti naudojamas profesionalios muzikos ir scenos meno kūriniuose?

Folkloras

- Šis pavadinimas kilęs iš anglų kalbos žodžių *folk* – tauta, liaudis ir *lore* – žodinė tradicija. Folkloras yra tautos žodinės tradicijos visuma.
- Dažniausiai tai yra liaudies dainos, raudos, pasakos, sakmės, legendos, padavimai, mitai, mįslės, minklės, patarlės, priežodžiai, žaidimai, burtai ir kerėjimo formulės, oracijos.

- Folkloro sąvoka naudojama ir plačiau. Juo vadinami papročiai, apranga, buities reikmenų, liaudies dailė, muzikos instrumentai. Ribos nėra griežtai nustatomos.
- Folkloras klasifikuojamas į dainuojamą ir sakytinę tautosaką, tačiau ši klasifikacija sąlyginė – būna ir dainuojamos pasakos ar mįslės.

- Mums dar labai svarbu žinoti kas yra choreografinis folkloras.
- Tai liaudies kūryba, apimanti šokius, ratelius, žaidimus ir apeiginius veiksmus su choreografiniais elementais. Choreografinis folkloras yra glaudžiai susijęs su vaidyba, tautosaka, vokaliniu ir instrumentiniu folkloru.

- Senos kilmės choreografinis folkloras susijęs su magija ir apeigomis (buvo mirties, gimimo, iniciacijų, vestuvių, kalendorinių švenčių, darbo ir kitų ritualų dalis). Pasilinksminimų choreografinis folkloras pradėjo formuotis vėliau, tačiau manoma, kad jo kilmė taip pat siekia pirmykštės bendruomenės laikus. Palyginti su apeiginiu, pasilinksminimų choreografinio folkloro raida buvo spartesnė ir laisvesnė, labiau veikiama laikotarpio madų ir varžybinių paskatų, didesnę reikšmę įgavo šokėjų meistriškumas ir improvizacija.

- Lietuvių choreografinis folkloras skirstomas į šokamąsias (choreografines) sutartines, žaidimus, ratelius ir šokius, nors tokia klasifikacija nėra griežta, nes neretai sunku atskirti šokį nuo ratelio, ratelį nuo žaidimo.

Baletas

- **Baletas** (pranc. *ballet*) – profesionalaus sceninio meno rūšis, kurios pagrindiniai elementai yra šokis, pantomima ir muzika, sujungti į vientisą scenos veiksmą.

- Paprastai baletas turi siužetą, yra dramos spektaklis, kuriame žodžiai pakeičiami įvairiais judesiais, mimika ir šokiais. Šiomis priemonėmis baleto aktoriai atvaizduoja gyvenimiškas situacijas, aistras, jausmus, pagal operos libretą kuria vaizdus ir charakterius. Taip pat būna ir siužeto neturinčių baletų.

- Balete labai svarbi yra nusistovėjusi tvarka ir taisyklės.
- Pagal jas šokėjai keičia savo vietą, kaitalioja įvairias savo kūno linijų kombinacijas, t. y. atlieka *pas* arba priima pozas. Balete šių galimų *pas* ir pozų skaičius nors ir labai didelis, tačiau yra ribotas tam tikrais estetikos, pusiausvyros ir tikslingumo nuostatais, susiformavusiais prancūzų klasicizmo laikais. Prancūziški šuolių ir žingsnelių pavadinimai vartojami dar ir dabar. Šių nuostatų prisilaikantis baletas vadinamas klasikiniu, o XX a. pradžioje atsiradęs šių nuostatų nesilaikantis baletas - laisvuoju arba plastiškuoju.

- Vienas iš skiriamųjų klasikinio baleto bruožų yra šokis su puantais (specialiais baleto bateliais)

- Taip pat svarbu žinoti keletą populiariausių šokių terminų:
- Pas de deux (pa de dio)- šokis dviese, kurį sudaro bendras adagio, solisto vyro variacija, solistės balerinos variacija ir bendra coda;
- Grand pas (gran pa)- sudėtingas , daug dalių turintis porinis šokis;

- Baletą atlieka baleto trupė, sudaryta iš baleto artistų. Baleto pastatyme dalyvauja libreto sudarytojas, kuris duoda baleto veiksmui temą ir siužetą; kompozitorius, sukūręs muziką, suteikia bendrą toną, nurodo šokio pobūdį, stilių, atvaizduoja bendrą nuotaiką; dailininkas užsiima dekoracijomis ir kostiumais; baletmeisteris kuria pačias judesių formas. Baleto muzika paprastai turi aiškią ritmiką, patogi šokiui ir suprantama atvaizdavimui, judesiai estetiški ir ryškūs, tačiau šiek tiek schematiški ir sąlyginiai.

Folkloro naudojimo būdai

- Folkloro elementų esama visų laikų akademinėje muzikoje.
- XX a. kilo nauja kompozitorių susidomėjimo folkloru banga – neofolklorizmas, žymiausi jos atstovai – Igoris Stravinskis, Bela Bartokas, Karolis Szymanovskis. Šie kompozitoriai meno pasauliui atskleidė archajiškus liaudies muzikos sluoksnius, kurių melodika ir ritmika to meto muzikos kontekste atrodė egzotiška, modernistinė.
- XX a. pradžios lietuvių kompozitoriai taip pat siekė, kad profesionaliojoje lietuvių muzikoje atsispindėtų liaudies muzikos bruožai. Talentingiausi neofolklorizmo atstovai – dzūkų melodijas plėtojęs M. K. Čiurlionis ir aukštaičių sutartines savo kūryboje stilizavęs Juozas Gruodis.

- Yra du pagrindiniai folkloro naudojimo profesionalioje kūryboje būdai:
- 1. Liaudies dainos,ratelio ar kito kūrinio citavimas, t. y. kūrinys naudojamas taip, kaip jis atliekamas liaudyje;
- 2.Liaudies muzikos intonacijų naudojimas kuriant originalias,kompozitoriaus sukurtas muzikines drobes.

- Dabar aptarsime du lietuvių kompozitorių baletus, kuriuose naudojamas folkloras ir pamatysime, kokiais būdais jis atskleidžiamas:
- Ar liaudies melodijos citavimu?
- Ar intonacijų naudojimu originaliai muzikai sukurti?
- Ar choreografinio folkloro naudojimu?

Eglė žalčių karalienė

- Muziką ir libretą šiam baletui 1960 m. sukūrė kompozitorius Eduardas Balsys

- Rašydamas muziką ir libretą E. Balsys rėmėsi poetės Salomėjos Nėries poema, joje atskleistomis herojų charakteristikomis.

- Baletas statytas Lietuvoje keletą kartų:
- 1960 m. choreografas V. Grivickas;
- 1976 m. choreografas E. Bukaitis;
- 1995 m. choreografas E. Domeika

- Baletą sudaro 3 veiksmai, Prologas ir Epilogas.
- Balete vaidmenis kuria personažai: Eglė, Žilvinas, Ažuolas, Beržas, Drebulytė, Ragana, Kardonešis, Pecilijos, Kardžuvės, Vyrai, Seserys, Žaltys-Piršlys, Tėvas, Motina, Undinįs, Draugės ir kt.

- Pasirinkęs savo baleto siužetui gerai žinomą pasaką, kompozitorius turėjo labai plačias galimybes naudoti daug modernaus šokio elementų

- Jis naudoja klasikinio baleto numerius- Adagio, duetus, ir kt.

- O taip pat stilizuotus liaudies šokio ratelius.

Spektaklio scenografijoje taip pat gausu pajūrio tautosakos elementų

- Balete “Eglė žalčių karalienė” folkloro naudojimas labiausiai atsiskleidžia per žinomų liaudies melodijų naudojimą.
- Pavyzdžiu gali būti Eglės brolių tema- jai pasirinktas sutartinės motyvas;
- Eglės leitmotyvas, lydintis kiekvieną jos pasirodymą scenoje paremtas liaudies dainos “Oi tu, sakal” tema.

“Paskutinės pagonių apeigos”

- Tai žymaus lietuvių kompozitoriaus Broniaus Kutavičiaus kūrinių pagrindu sukurtas baletas

- Jis sukūrė 4 oratorijų ciklą:
- “Panteistinę” oratoriją (1970)
- “Paskutinės pagonių apeigos”(1978)
- “Iš jotvingių akmens” (1984)
- “Pasaulio medį” (1986)

- 1989 m. choreografas Jurijus Smoriginas naudodamas visas keturias minėtas oratorijas sukūrė 2 veiksmų baletą “Paskutinės pagonių apeigos”

- Baleto stilistiką labiausiai lėmė kompozitoriaus kūrinių muzikinė kalba.O jai yra būdinga:
- Etninės kultūros prigimtis;
- Senosios lietuvių muzikos kultūros savastis;
- Liaudies muzikos melodikos, dermių ir kitų savybių integravimas į originalią kompozitoriaus kūrybą;

- Baleto choreografijai taip pat būdingas stilizuotas modernumas,

- Joje kaip ir muzikoje čia mažai tikslių liaudies kūrybos citatų, o stilizacijos labai artimos pačiai liaudies kūrybai.

- Baletas neturi aiškaus siužeto jis skirstomas į dalis:
- Panteistinė oratorija. Ji žymi begalinę gamtos pavidalų kaitą. Tai savotiška gamtos religija, pasaulėjauta. Žmogus, paniręs į stichijų šėlsmą ir ratas, kuriam besisukant viskas žemėje kartojasi;

“Iš jotvingių akmens”

- Tai pasakojimas apie vienos išnykusios baltų genties likimą. Jotvingių lobį čia simbolizuoja magiškai kartojami žodžiai.
- Kartu čia pasikartoja visas gyvybės ir kultūros ciklas. Lauko akmenėlių ciksėjimas muzikoje tarsi suartina lietuvių tautos kultūrą su kitų kraštų senosiomis kultūromis;

- Dainos “Pūtė vėjas” citata- lyg ženklas kaip toli mes nuėjome, nutolome nuo gamtos ir kartu turime dainą, kurioje visa mūsų praeitis užfiksuota kiekvienoje gaidoje;

Paskutinės pagonių apeigos

- Tai senovės Lietuvos krikšto laikai XIV amžiaus gale, atsisveikinimas su gamtine religija:
- Atsisveikinimas su Žiogu (Jono Krikštytojo prototipas);
- Atsisveikinimas su Aviža (Vasaros dievybė);
- Atsisveikinimas su Medvėgaliu;
- Gyvatės užkeikimas
- Ąžuolo pagarbinimas

“Pasaulio medis”

- Ši dalis turi vieną intensiją- atsukti mus į pačią esmę. Ji prasideda žodžiais iš lietuviškos pasakos : “Visur čia pas jus skaistu, visur gera, tik trūksta trijų dalykų: paukščio kalbančio, medžio giedančio ir skambančio...”
- Tai kosminio medžio idėjos ilgesio dalis, parodantis mums , kad kalba, papročiai taip pat gali būti savasties išsaugojimo centru.

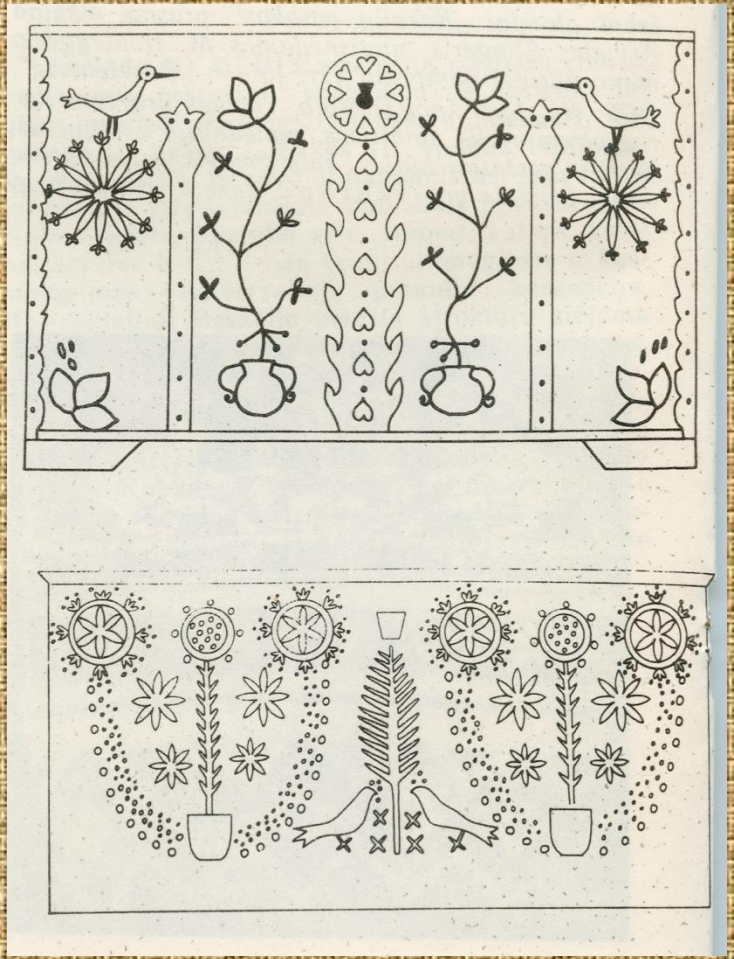

Išvados

- Apratuose baletuose folkloras vaidina didelį vaidmenį.
- “Eglė žalčių karalienė” - baletas kuriame dera fantastinis ir realus pasauliai. Pirmasis kuriamas modernių sąskambių, antrasis liaudies muzikos intonacijų pagalba;
- “Paskutinės pagonių apeigos” – baletas kuriame muzika prisodrinta folkloro intonacijų dera su modernaus šokio ir folklorinės choreografijos elementais;